УДК 37. 211.24

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5\(5\)-345-353](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5(5)-345-353)

Кан Олена Юрївна доктор філософії, викладач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університет, вул. Стрітенська, 23, Херсон, 73006, тел.: (050) 968-21-24, e-mail: l-kan@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3975-5385>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена вивченню сучасного стану та аналізу подальших перспектив розвитку підготовки філологів у вищих закладах освіти України. В кінці минулого століття спостерігався значний спад інтересу до гуманітарної та філологічної освіти. Автором порівнюється підготовка філологів, яка існувала в минулому з сучасним станом розвитку галузі. В статті зауважено, що в 1850–1917 роках в університетах України при викладанні іноземних мов переважав так званий «традиційний» підхід, що передбачає використання перекладацьких та прямих методів. При цьому переважав перекладацький метод з його основними різновидами: граматико-перекладацьким та лексико-перекладацьким. В університетах сучасної України при викладанні іноземних мов поряд із традиційним підходом використовується й інноваційний, що охоплює багато методів, поміж яких ключовим є комунікативний. Цей метод надав поштовх до розвитку сучасних методик та технологій викладання, а саме: CLIL, метод *dogme*, лексичний метод тощо. Деякі сучасні методи та прийоми викладання й організації навчання іноземної мови беруть свої витоки в минулому (підхід *dogme*, метод занурення, CLIL тощо). Здійснений науковий пошук дозволяє акцентувати на доцільності широкого запровадження при вивченні іноземної мови в сучасних закладах вищої освіти мультидисциплінарності, яка використовувалася в 1850–1917 роках. Тоді перелік дисциплін, які вивчалися при опануванні мов, охоплював багато аспектів різних наук, що забезпечувало якісну підготовку майбутніх філологів. Нині викладання циклу дисциплін іноземними мовами є досить поширеним. Але, на жаль, імплементація однієї з провідних тенденцій досліджуваної доби – методики CLIL – в навчальний процес закладів вищої освіти України ускладнюється браком відповідних кадрів. У висновках автор виокремлює ретроспективний досвід підготовки студентів-філологів для подальшої імплементації у сучасний освітній процес.

Ключові слова: підготовка філологів, заклади вищої освіти, викладання іноземних мов, підходи, методи, принцип наступності.

Kan Olena Yuriivna PhD, a lecturer of the hospitality and tourism department, Kherson State Agrarian and Economics University, Stitenska St., 23, Kherson, 73006, tel.: (050) 968-21-24, e-mail: l-kan@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-3975-5385>

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF TRAINING OF PHILOLOGISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Abstract. The article deals with the study of the current state and analysis of the further prospects of the development of philology experts training in higher educational institutions of Ukraine. At the beginning of the 21st century, these fields of study is getting more and more popular. The author compares the philology experts training of the past with the current state of development of the industry. The article points out that in 1850–1917 the so-called “traditional” approach prevailed in Ukrainian universities when teaching foreign languages, which involved the use of translation and direct methods. At the same time, there were some types of the translation method: grammar-translation and lexical-translation. In the universities of modern Ukraine, when teaching foreign languages, along with the traditional approach, an innovative one is used, which covers many methods, where the key one is communicative. This method gave impetus to the development of modern teaching methods and technologies, such as CLIL, dogme method, lexical method, etc. Some modern methods and techniques of teaching and organizing foreign language learning have their origins in the past (dogme approach, immersion method, CLIL, etc.). The scientific research allows us to emphasize the expediency of the widespread implementation of multidisciplinary in the study of a foreign language in modern institutions of higher education, which was used in 1850-1917. At that time, the list of disciplines studied covered many aspects of various sciences, which provided quality training for future philology experts training. Currently, teaching a series of disciplines in foreign languages is quite common. But, unfortunately, the implementation of one of the leading trends – the CLIL methodology – in the educational process of higher education institutions in Ukraine is complicated by the lack of relevant staff. In the conclusions, the author highlights the retrospective experience of preparing students of philology for further implementation in the modern educational process.

Keywords: philology experts training, higher educational establishments, foreign language teaching, approaches, methods, continuity principle.

Постановка проблеми. Нині на процес формування компетентного фахівця впливає глобалізація та інтернаціоналізація освіти, інформаційний простір, який постійно змінюється. Н. Скотна з цього приводу зауважує: «Розвиток глобалізаційних тенденцій у сфері освіти поряд з об’єктивною необхідністю підвищення конкурентоспроможності економіки і людського

потенціалу потребує удосконалення модернізації змісту, економічної та інституціональної організації освіти у напрямку відповідності світовим і європейським стандартам» [1, с. 89].

Приєднання України до єдиної Європейської зони вищої освіти, імплементація принципів Болонського процесу, а саме запровадження системи ступенів, академічних кваліфікацій, системи оцінювання, «формування європейської системи стандартів якості навчання та фахової підготовки», мобільність студентів на професорсько-викладацького складу є основними питаннями, які привертають увагу українських науковців [2, с. 40]. Одним із головних завдань вищої освіти, як зазначено в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), є забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми становлення та розвитку освіти в різні історичні періоди присвятили свої роботи вітчизняні й зарубіжні вчені: В. Алексєєв, С. Балашов, В. Базилевич, Д. Богиня, О. Грішнова, О. Глузман, М. Долішній, С. Дорогунцов, Й. Завадський, О. Карпенко, В. Кузьменко, В. Куценко, О. Невмержицька, М. Пантюк, Т. Пантюк, Н. Скотна, Н. Слюсаренко, С. Струмилін, К. Суботіна, М. Чепіль, Т. Шульц, Б. Шелегеда, В. Щетинін та ін.

Історико-педагогічні аспекти філологічної освіти, зокрема класичної філології та словесності, містять праці, в яких проаналізовано діяльність університетів України впродовж ХІХ–ХХ століття (Н. Баленко, Г. Білавич, Л. Буніна, Л. Вовк, Л. Курило, М. Левківський, А. Павко, І. Прудченко, Н. Пузирьова, Т. Стоян, С. Черняк та ін.).

Важливе значення для дослідження окремих аспектів викладання іноземних мов в університетах України становлять роботи, присвячені ретроспективному аналізу організації діяльності закладів вищої освіти ХІХ – початку ХХ століття (Л. Березівська, Л. Вовк, Г. Додонова, Л. Зеленська, В. Іващенко, Г. Косінова, Л. Курило, І. Курляк, М. Левківський, О. Мартиненко, О. Микитюк, І. Мозгова, М. Носалевич, О. Осова, А. Павко, О. Пташний, Н. Пузирьова, Н. Сейко, О. Сипченко, Т. Стоян, О. Сухомлинська, Ю. Фесько, С. Черняк, М. Ярмаченко та ін.).

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив розвитку підготовки філологів у закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. В сучасній вищій освіті філологічна освіта набуває особливого значення. Філолог – це не тільки вчитель, а й редактор, журналіст, лінгвіст, перекладач, літературознавець тощо. Філологічні знання є невід’ємною частиною підготовки переважної більшості фахівців. Сьогодні філологічна освіта є бажаною кваліфікацією для багатьох роботодавців, тому що людина з такою освітою – це, як правило, обізнаний та компетентний

фахівець.

Проблеми сучасного стану і майбутнього вітчизняної філологічної освіти, яка зазнала значної еволюції протягом XIX–XX століть, є провідним напрямом наукового пошуку в системі гуманітарної підготовки, вимагають найретельнішого осмислення, спеціального розгляду і дослідження з боку педагогічної громадськості з метою подальшого вдосконалення змісту і структури філологічної освіти (багаторівнева, багатоступінчата) з урахуванням перспектив використання філологів у різних сферах.

В кінці минулого століття спостерігався значний спад інтересу до гуманітарної та філологічної освіти. Наразі на початку XXI століття інтерес до цих галузей освіти знову проявився. Роль філологічної освіти стала об'єктом багатьох досліджень, а значення філологічних знань набули актуальності не тільки для гуманітаріїв, але й для фахівців інших спеціальностей. Як правило, фахівці, які мають гуманітарну освіту, мають кращі навички спілкування, вміння говорити та виступати на публіці, письмово викладати свої думки та здатність до творчого мислення [4].

Згідно з даними HESA (Агенція статистики вищої освіти) у 2014–2015 навчальному році в переліку з 12 спеціальностей, фахівці з яких можуть легко отримати роботу, були 4 гуманітарні спеціальності, а саме: історія та філософія, мови, правознавство, освіта [5].

В сучасній педагогічній практиці можна виділити два основних підходи до навчання іноземних мов: традиційний та інноваційний. За умов традиційного підходу, як правило, використовують перекладацькі та прямі методи навчання. Перекладацькі методи поділяють на граматико-перекладацький та лексико-перекладацький (текстуально-перекладацький).

При інноваційному підході, безперечно, ключовим є комунікативний метод. Саме комунікативний метод надав поштовх до розвитку сучасних методик та технологій навчання, а саме: предметно-орієнтоване інтегроване навчання (CLIL), метод *dogme*, лексичний метод тощо.

Але склалася така практика навчання поступово, в попередні століття.

Так, 1850–1917 роки були насичені змінами та модифікаціями у підготовці філологів в університетах України. Цей час характеризується пошуком нових форм та методів навчання, численними трансформаціями, позитивними та негативними змінами у філологічній освіті.

У зазначений період підготовка майбутніх філологів здійснювалася в Київському імператорському університеті Св. Володимира, Харківському імператорському університеті, Новоросійському імператорському університеті, Чернівецькому університеті, Львівському університеті.

Навчання іноземних мов переважно відбувалось за допомогою формального методу, який полягав у засвоєнні мовного матеріалу шляхом перекладу та механічного заучування. Згодом формальний метод був замінений аналітичним. Основними формами організації навчання майбутніх філологів в університетах України у досліджуваній період були лекції та

практичні заняття. Провідними методами навчання, які використовували викладачі іноземних мов в університетах, були словесні, наочні та практичні (пояснення і тлумачення текстів з підручників і посібників, наявних в університетах; переклад студентами з однієї іноземної мови на іншу або з іноземної на російську (німецьку); читання іншомовних текстів з подальшим коментуванням іноземною або рідною мовою; виконання самостійних завдань, переважно реферативного характеру; самостійне виконання вправ з іноземних мов; заучування текстів іноземними мовами та тлумачення їх під час занять) [6, с. 83].

В сучасному освітньому процесі вишів такий підхід до викладання можна порівняти з методом *dogme*, який був винайдений С. Торнбери в 2009 році. Суть цього методу в тому, що на заняттях викладач не притримується певного підручника або програми, а використовує наявний навчальний матеріал [7]. Звісно, цей метод не використовувався в 1850–1917 роках, але схожість однозначно є. Хоча, як зазначає автор методу, він надихнувся цією ідеєю від датських режисерів, які створили фільм «*Dogme 95*», де пропагували створення фільмів без використання будь-яких технологій та зайвого монтажу [8].

Ще одним прикладом зв'язку між традиційними та інноваційними методами викладання іноземних мов є метод занурення. В класичних університетах другої половини XIX – початку XX століття провідними мовами для вивчення та викладання були так звані класичні мови (латинська та грецька). Вони вивчалися на всіх курсах та всіх філологічних спеціальностях. Особливістю було те, що вивчення цих мов не обмежувалося лише засвоєнням граматики або лексики, враховувався також країнознавчий компонент. Студенти не тільки читали та аналізували твори в оригіналі, а й були обізнані з історією, культурою, політичними подіями, які супроводжували життя автора та період написання твору.

Як бачимо, вивчення мови охоплювало багато аспектів мовознавства, країнознавства, історії та, що надзвичайно важливо, всі викладалися мовою оригіналу. Якщо порівнювати таку мовну мультидисциплінарність з сучасністю, то можна виокремити деякі спільні риси з методом занурення та методикою предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL). Остання заснована на методологічних принципах мовного занурення [9, с. 50–51]. Це підхід, при застосуванні якого, студенти вивчають предмети іноземною мовою, що забезпечує майбутніх фахівців знаннями, які необхідні при професійному спілкуванні, змушуючи їх використовувати мову в реальному середовищі, а не при вивченні абстрактних тем [9]. Нині методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) є однією з провідних при вивченні іноземних мов. Багато закладів вищої освіти впроваджують її в освітній процес, що надає студентам можливість опанувати фахову термінологію іноземною мовою, зануритися у відповідне фахове середовище. Проте в Україні однією з головних проблем впровадження методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) або білінгвального навчання є відсутність фахівців, які б мали дві базові вищі освіти – з фаху та іноземної мови [6, с. 88].

Важливе місце в системі підготовки майбутніх філологів у другій половині XIX – на початку XX століття займала наступність у навчанні між середньою та вищою ланками освіти. Відбувалося пристосування традиційних методів до вимог різної спрямованості навчання, обумовленої диверсифікацією навчальних закладів і зростанням їх кількості [10, с. 59].

У 1850–1917 роках принцип наступності у навчанні було покладено в основу при вивченні словесних наук, що давало позитивний результат. Структурування навчальних курсів словесних дисциплін на історико-філологічних та філософських факультетах сприяло розвитку прийомів і методів навчання, особливо практичного спрямування. При викладанні літератур використовувався принцип історизму та порівняльно-історичний метод [11, с. 149].

Можна виокремити ряд проблем, які виникають у зв'язку з відсутністю або низьким рівнем наступності в освітньому процесі в Україні, як-от: 1) низка предметів дублюється при навчанні в школі та у закладі вищої освіти; 2) підготовка в молодшій, середній, старшій школі та у вишах не скоординована за єдиним принципом; вони мають різні структури, витоки та філософію навчання; 3) в закладах загальної середньої освіти не готують майбутніх студентів до їхньої спеціалізації у закладі вищої освіти (відсутність профільного навчання); 4) освітні програми та стандарти середньої освіти не впорядковані відповідно до вступних вимог деяких спеціальностей (наприклад: творчий конкурс); 5) в середній школі майже не використовуються методи та прийоми, які сприяють формуванню навичок самостійної роботи, самоорганізації, рефлексії, індивідуальній пошуковій діяльності, які є необхідними для ефективного навчання у закладі вищої освіти.

Порівняємо підготовку майбутніх філологів у досліджуваний період та в умовах сьогодення. Насамперед, як приклад, розглянемо навчальні плани для філологічних спеціальностей Херсонського державного університету.

Освітня програма «Філологія (германські мови та літератури)» має термін навчання 3 роки 10 місяців. Загальна кількість кредитів на весь обсяг навчання – 240 (7200 годин). Мови викладання, які використовуються в процесі підготовки філологів, – українська, англійська та друга іноземна мова (німецька, французька, іспанська або польська). Перелік компонентів освітньої програми містить обов'язкові та вибіркові компоненти. Кількість кредитів відведених на опанування обов'язкового компоненту – 154,5 (4635 год.), а вибіркового – 85,5 (2565 год.).

Порівняємо цю освітню програму та програму підготовки майбутніх філологів у 1907–1908 навчальному році. При цьому всі дисципліни освітньої програми нами поділено на загальні, спеціалізовані, вузькоспеціалізовані, а також включено курсові роботи, практики та захист кваліфікаційної роботи (рис. 1).

Рис. 1. *Питома вага навчальних дисциплін освітньої програми підготовки майбутніх філологів (2019–2020 та 1907–1908 н. р.)**

* Складено автором

Аналіз основних компонентів освітніх програм 2019–2020 та 1907–1908 навчальних років доводить, що сучасні освітні програми містять більше ніж у два рази більшу кількість годин, яка виділена на підготовку філологів. Також сучасні освітні програми включають кілька компонентів (практика та кваліфікаційна робота), яких немає в освітній програмі 1907–1908 навчального року. В минулому студенти-філологи наприкінці навчання складали іспити, але на підготовку або написання роботи годин не виділялося. Курсові роботи є компонентом обох програм, але сучасна освітня програма передбачає 3 кредити (90 год.) на їх виконання. Нині більше годин використовується на опанування студентами-філологами загальних та вузькоспеціалізованих дисциплін. Якщо порівняти кількість годин вузькоспеціалізованих предметів, то можна дійти висновку, що в 2019–2020 навчальному році на вивчення цих дисциплін передбачено 4365 годин за весь чотирьохрічний курс навчання (у три рази більше, ніж на початку ХХ ст.). Спеціальні дисципліни мають безпосереднє відношення до засвоєння студентами знань та отримання ними відповідної спеціальності, а їх викладання спрямовується на розширення та систематизацію знань, умінь та навичок майбутніх філологів. Поміж них можуть бути такі дисципліни: історія мов та літератур, порівняльні дисципліни, мистецтво та культура країн, мова яких вивчається, тощо. На початку ХХ століття ці дисципліни займали більше часу в освітній програмі, ніж зараз.

Висновки. Отже, аналіз історико-педагогічного досвіду підготовки майбутніх філологів у вищих навчальних закладах України в 1850–1917 роках дозволив виокремити ретроспективний досвід підготовки студентів-філологів для подальшої імплементації у сучасний освітній процес, а саме:

- запровадження білінгвальної підготовки;
- наступність у навчанні між середньою та вищою ланками освіти;
- використання ефективних методів, спрямованих на занурення в мовне середовище;

- створення нових подвійних спеціальностей з неспорідненими спеціалізаціями;
- вдосконалення культурологічного компоненту освітніх програм та навичок міжкультурної комунікації студентів.

Перспективи подальших наукових досліджень зумовлені багатогранністю та актуальністю теми в сучасному освітньому просторі та можуть бути такими: пошук ефективних методів навчання філологічних дисциплін; вивчення змісту філологічної освіти та філологічних дисциплін, їх навчально-методичного забезпечення на різних історичних етапах; розвиток сучасної вищої філологічної освіти з урахуванням надбань минулого.

Література:

1. Скотна Н. Вища освіта в епоху глобалізації. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. 2013. № 2. С. 88–91.
2. Карпенко О. Європейський вимір модернізації вищої педагогічної освіти України. Людинознавчі студії. Педагогіка. 2017. № 5. С. 39–47.
3. Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): постанова Каб. Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. Дата оновлення: 29.05.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення 27.11.2021).
4. Humanities: Understand the classics for success in the modern world. URL: <https://www.studyinternational.com/news/humanities-understand-classics-success-modern-world/> (дата звернення: 27.11.2021).
5. Graduate jobs: top 12 degree subjects for getting a job. URL: <https://www.telegraph.co.uk/education/0/graduate-jobs-top-12-degree-subjects-getting-job/1-medicine-dentistry-a-predictable-number-one-margin-still-remarkable/> (дата звернення: 27.11.2021).
6. Кан О. Ю. Основні підходи до викладання мов: історія та сучасність. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Умань: Візаві, 2020. Вип. 3. С. 82–92.
7. Meddings L., Thornbury S. Teaching unplugged: Dogme in English language teaching. Surrey: Delta, 2009.
8. Thornbury S. A Dogma for EFL. IATEFL Issues. 2000. N 153 (2). P. 2-10. URL: <https://esol.britishcouncil.org/sites/default/files/attachments/informational-page/AdogmaforEFL.pdf> (дата звернення: 27.11.2021).
9. Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan 2004 – 2006 / Commission Of The European Communities. Brussels, 2003. 29 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:EN:PDF> (дата звернення 25.11.2020).
10. Краева Н. Метода академика Я. К. Грота в учебных пособиях по иностранным языкам конца XIX века. Труды института русского языка им. В. В. Виноградова. 2014. Т. 2. С. 56–77.
11. Обзор деятельности ведомства Министерства народного просвещения за время царствования имп. Александра III (2 марта 1881 г. по 20 октября 1894 г.). Санкт-Петербург, 1901. 524 с.

References:

1. Skotna, N. (2013). Vyshcha osvita v epokhu hlobalizatsii [The higher education in the era of globalisation]. *Visnyk Nationalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosopiia – The bulletin of the National Aviation University. Philosophy edition*, 2, 88-91 [in Ukrainian].
2. Karpenko, O. Ye. (2017). Yevropeyskyi vymir modernizatsii vischoii pedahohichnoi osvity Ukrainy [The European dimension of the modernization of higher pedagogical education of Ukraine]. *Liudynoznavchy studii. Pedahohika – Anthropological studies. Pedagogy*, 5, 39-47 [in Ukrainian].

3. Pro derzhavnu natsionalnu program "osvita" (ukraina XXI stolittia) [About state national program "Education" (Ukraine of the XXI century)]. The Cabinet of Ministry Decision from November 03 1993, № 896] (November 1993). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Humanities: Understand the classics for success in the modern world. b. Retrieved from: <https://www.studyinternational.com/news/humanities-understand-classics-success-modern-world/> [in English].
5. Graduate jobs: top 12 degree subjects for getting a job. Retrieved from: <https://www.telegraph.co.uk/education/0/graduate-jobs-top-12-degree-subjects-getting-job/1-medicine-dentistry-a-predictable-number-one-margin-still-remarkable/> [in English].
6. Kan, O. Yu. (2020). Osnovni pidhody do vykladannia mov: istoriia ta suchasnist [Main approaches to language teaching: then and now]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho universytetu – The collection of scientific papers of Uman State University*, 3, 82-92 [In English].
7. Meddings, L., Thornbury, S. (2009). Teaching unplugged: Dogme in English language teaching. Surrey: Delta.
8. Thornbury, S. A (2000). Dogma for EFL. *IATEFL*, 153 (2), 2-10. Retrieved from: <https://esol.britishcouncil.org/sites/default/files/attachments/informational-page/AdogmaforEFL.pdf> [in English].
9. Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan 2004 – 2006 / Commission Of The European Communities. Brussels (2003). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:EN:PDF> [in English].
10. Krayeva, N. (2014). Metoda akademika Ya. K. Grot'a v uchebnykh posobiakh po inostrannym yazykam kontsa XIX veka [The methods of the academics Ya. K. Grot's in foreign language textbooks in the end of the XIX century]. *Trudy instituta russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova – The proceedings of the V.V. Vinogradov Institute of the Russian language*, 2, 56-77 [in Russian].
11. Obzor deyatelnosti vedomstva Ministerstva narodnogo prosveshcheniia za vremya tsarstvovaniia Aleksandra III (2 marta 1881 g. Po 20 oktyabrya 1884 g.) [The review of the departments of the Ministry of education within Aleksandr III reign (March 2 1881 – October 20 1884)] (1901). Saint-Petersburg [In Russian].